

Željko Bistrović

Ministarstvo kulture i medija,
Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Rijeci

Ministry of Culture and Media,
Directorate for the Protection of
Cultural Heritage, Conservation
Department in Rijeka

Užarska 26
Rijeka, Croatia
zeljko.bistrovic@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2805-9536

Pregledni rad
Subject review

UDK / UDC:
739.1(262.3–17)(497.5 Rijeka)“14/15”

DOI:
10.17685/Peristil.67.4

Primljeno / Received:
24. 6. 2024.

Prihvaćeno / Accepted:
22. 11. 2024.

U potrazi za lokalnim zlatarskim radionicama 15. i 16. stoljeća — nekoliko sjevernojadranskih primjera zlatarskog obrta

In Search of 15th– and 16th–Century Local Goldsmith
Workshops — Several Examples of Goldsmithing from the
Northern Adriatic

APSTRAKT

Polovinom 15. stoljeća zabilježena je aktivnost nekoliko zlatara u Rijeci. Ova činjenica potakla je autora da pokuša ući u trag njihovoj produkciji. Unutar sačuvane i dokumentirane zlatarske produkcije u Rijeci i njezinoj široj okolici primijećeni su predmeti zlatarskog umjetničkog obrta u kojima pretežu stilske odlike koje se uočavaju u srednjoeuropskoj i prekoalpskoj umjetnosti. Na osnovi arhivskih podataka, natpisa te stilske i ikonografske analize ukazuje se na nekoliko umjetničkih predmeta koji bi mogli pripadati lokalnim zlatarskim radionicama.

KLJUČNE RIJEČI

gotičke pokaznice, gotičko zlatarstvo, Ioanne de Flumine, relikvijari buste, riječke zlatarske radionice

ABSTRACT

In the mid-15th century, records document the activity of several goldsmiths in Rijeka, inspiring the author to trace their work. Among the preserved and documented goldsmithing artifacts from Rijeka and its surrounding areas, objects have been identified that exhibit stylistic features typical of Central European and transalpine art. Archival data, inscriptions, and stylistic and iconographic analyses highlight several artworks likely produced by local goldsmith workshops.

KEYWORDS

Gothic monstrances, goldsmithing techniques, Ioanne de Flumine, bust reliquaries, Rijeka (Croatia), workshop attribution

Notarska knjiga riječkog pisara Antona de Renoa iz Modene nezaobilazan je izvor za poznavanje srednjovjekovne povijesti Rijeke. Nju su u nekoliko tomova objavili Silvino Gigante i Mirko Zjačić.¹ U de Renovim notarskim spisima navedena su tri riječka zlatara, što istraživačima riječke povijesti nije nepoznata činjenica. Najpoznatiji je zlatar Martin iz Senja, sin Dominikov. U navedenoj kancelarskoj knjizi njegovo se ime od svih riječkih zlatara najviše puta spominje. Prema odluci općinskog vijeća, 1438. godine proglašen je riječkim građaninom.² O njemu je najopsežnije pisao Ivo Lentić, koji smatra da su postojala dva majstora istog imena i prezimena te pretpostavlja da je mladi zlatar Martin Živković možda sin starijeg istoimenog zlatara.³ No, treba primijetiti kako se ime Martina Živkovića spominje na kaležu iz Senja (MARTINUS XIFCO) i ploči na njegovoj kući u Senju (DOM(IN)VS MARTINI XIFCOVICH AVRI-FABERI DE SEGNA) te u dokumentima Državnog arhiva u Dubrovniku, dok se u de Renovim notarskim spisima donosi kao „Martinus aurifice (ili ponegdje: aurifex) condam Dominici“, „Martinus aurifice de Segna“ i najopsežnije „Martinus aurifice condam Dominici de Segna“.⁴ Stoga s velikim oprezom treba uzeti Lentićev zaključak da je riječki zlatar istovjetan Martinu Živkoviću iz Senja. Anton de Reno donosi dokumente u kojima se spominje i zlatar Iohannes Belsterfar. Njegovo ime pojavljuje se 1449. godine u vezi pozlate tabernakula zborne crkve Uznesenja Marijina u Rijeci.⁵ Treba primijetiti da bi Belsterfar, sudeći po prezimenu, mogao biti njemačkog porijekla.⁶ U svakom slučaju, njemačkog porijekla je Sigismund de Allemania, koji se od sve trojice riječkih zlatara, koje donosi de Reno, spominje najmanje. Uz ove riječke zlatare u navedenom je izvoru spomenut i pazinski *magistro Michlessio aurifabro* optužen za falsificiranje novca.⁷ Kao i sluškinja još jednog zlatara, *Antonia aurifabra* iz Kopra.⁸

Autor ove radnje također je koristio navedeni izvor, pišući o gastaldu lovranske bratovštine Sv. Ivana Krstitelja, Vidu iz Kastva (*Vitus de Castua, habitator Laurane*), koji se spominje u zapisu iz 1456. godine. Tom je prilikom spomenuto kako je bratovština platila Ivanu Marniću (*Iohannes Marnich*) da izradi križ od srebra i zlata, no ovaj to nije učinio do određenog roka.⁹ Ovaj podatak naveden je kao potvrda da je bratovština bila naručitelj umjetnina.¹⁰

Izraz *facere et complere* koji se navodi u dokumentu upućuje na to da je ovaj križ osobno

1

Fotografija
gotičke
pokaznice iz
župne crkve
Uznesenja
Marijina u
Buzetu

Photograph of a
Gothic monstrance
from the Parish
Church of the
Assumption of
Mary in Buzet
(fototečka
Konzervatorskog
odjela u Rijeci /
Photo Archive of
the Conservation
Department
in Rijeka, sign.
Buzet 488, foto:
Vinko Malinarić)

izrađivao Ivan Marnić. Nameće se pitanje je li Ivan Marnić još jedan u nizu riječkih zlatara u 15. stoljeću? Spominje se više puta u de Renovoj kancelarskoj knjizi, no niti jednom se uz njega ne navodi da je zlatar. Treba primijetiti kako prezime Marnić nije često u Rijeci. Najčešće ga nalazimo na dubrovačkom području, što bi moglo upućivati na njegovu provenijenciju.

Očito je Rijeka u srednjem vijeku bila jedan od centara zlatarske produkcije na Sjevernom Jadranu. Međutim, činjenica da su u Rijeci polovinom 15. stoljeća djelovala tri zlatara zabilježena imenom (možda i četiri) nije inspirirala istraživače da pokušaju ući u trag njihovoj produkciji. Budući da su zlatari u Rijeci zabilježeni i početkom 17. stoljeća,¹¹ vjerojatno su djelovali u kontinuitetu tijekom čitavog 16. stoljeća. No, nažalost, sačuvane notarske knjige iz 16. stoljeća koje su pohranjene

u Državnom arhivu u Rijeci još nisu obrađene.¹² Nameće se pitanje koje su područje riječki zlatari opskrbljivali svojim zlatarskim proizvodima te je li nešto od ove produkcije sačuvano? Pretpostavljamo da su svojim rukotvorinama opskrbljivali prostor unutrašnje Istre (Pazinske grofovije) i Krasa (kojem je pripadala Kastavska Gospoštija, Liburnijska naselja i sama Rijeka) zato jer su tome prostoru politički pripadali. No, moguće je da su od njih zlatarske predmete naručivali pojedinci s prostora Vinodola, te Krka, barem do 1480. godine, do kada je taj kraj bio u rukama Frankopana. Zato je u sačuvanim i dokumentiranim umjetninama s navedenog područja potrebno pokušati uočiti stilske osobine koje se razlikuju od dominantne venecijanske produkcije, kojom je opskrbljivan velik dio Istre i kvarnerskih otoka.

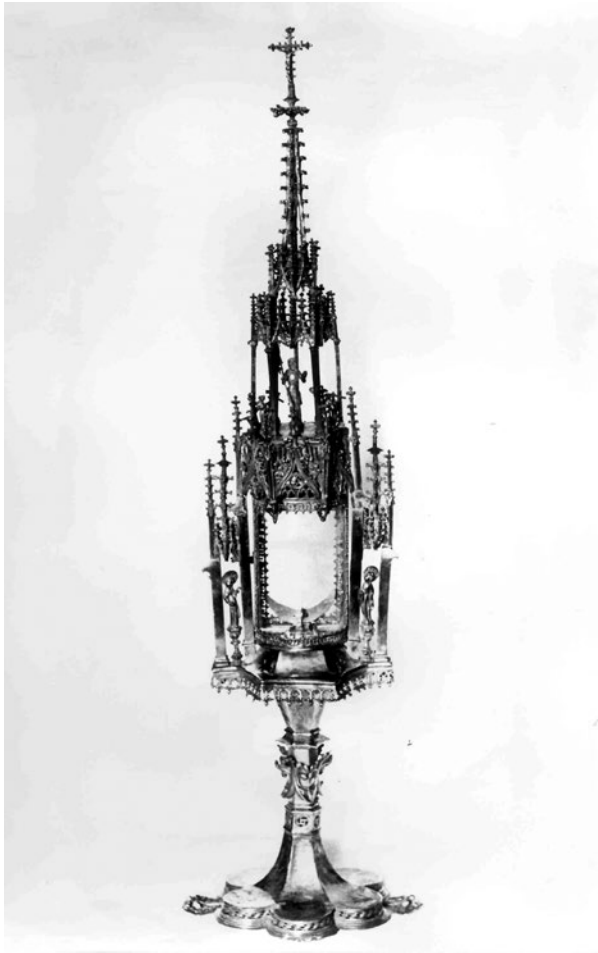
Među sačuvanim umjetninama jedna je već primijećena kao moguće djelo nekog riječkog zlatara. Radi se o gotičkoj pokaznici iz Buzeta (sl. 1). Prvi je objavljuje Antonio Santangelo, koji, između ostaloga, donosi natpis s datacijom C.1453. P. i imenom IOANNE DE FLUMINE, smatrajući da se radi o donatoru.¹³ Napominje da je natpis u gotičkoj minuskuli alpskog tipa, ali konstatirajući da rad odaje provincijska mletačka obilježja zaključuje da je proizvod domaće, odnosno istarske radionice. No, što bi riječki donator radio u crkvi u Buzetu, na području Serenissime? Radmila Matejčić pravilno zaključuje kako se nužno radi o zlataru, te kako je u to vrijeme među riječkim majstorima zabilježen zlatar Ioannes.¹⁴ Raspravi možemo doprinijeti postavljajući pitanje radi li se o Iohannesu Belsterfaru ili Iohannesu Marnichu? I Mirjana Peršić spominje i opisuje buzetsku pokaznicu ne usuđujući se neupitno pripisati je riječkom zlataru.¹⁵ No, spomenuti radovi nisu privukli pozornost, iako je buzetska pokaznica prvi čvrsti trag djelovanja jedne riječke zlatarske radionice i to čak izvan pretpostavljenog prostora, tj. na području pod mletačkom upravom.

Arhitektonski slično kao buzetska, koncipirana je i pokaznica iz Završja.¹⁶ Prva njezina objava je ona Giuseppea Caprina, koji donosi i njezinu fotografiju.¹⁷ Zahvaljujući Caprinu znamo i za tekst koji je ugraviran u podnožje: „ANNO DOMINI MCCC-CXXXVIII HOC OPVS EST FACTVM SVB DOMINO ANDRE(a) PL(e)B(an)O ET DOMINO GASPARO DE CASTIONOVO“.¹⁸ Pokaznica je ukradena 2007. godine, te o njoj danas, uz Caprinovu objavu, svjedoče jedino fotografije Vinka Malinarića, koje su pohranjene u fototeci Konzervatorskog odjela

Usporedba detalja sv. Barbare sa slike Fridricha iz Villacha (Museum der Stadt Villach) i gravure s podnožja nestale gotičke pokaznice iz Završja
Comparison of a detail of St. Barbara from a painting by Fridrich of Villach (Museum der Stadt Villach) and an engraving from the base of a lost Gothic monstrance from Završje
(fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci / Photo Archive of the Conservation Department in Rijeka, sign. Završje 147, foto / photo: V. Malinarić)

u Rijeci. Iako arhitektonski slična buzetskoj pokaznici, izgleda skladnije i vitkije. Vrlo bitan dio njezina ukrasa su gravirani likovi svetaca i anđela na podnožju. Na dopojasno prikazanom liku sv. Barbare očituju se sve odlike mekog stila. Karakteristična je krivulja nabora padajuće tkanine pod svetičinom rukom. Kao i detalj kako svetica drži minijaturnu kulu, ne golom rukom, već skutima svog plašta. Svetičina kosa je raspuštena, ali pada u pravilno svijenim pramenovima. Zlatar dobro vlada tehnikom gravure, pozadina je iskucana točkicama, dok su detalji draperije, sjene, kosa i aureola istaknuti urezivanjem tankim paralelnim linijama, a na vratima modela kule ukrštenim linijama. U suvremenom slikarstvu lijepa je usporedba sa slikom korušskog majstora Friedricha von Villacha, oca majstora Janeza Ljubljanskog, na kojoj uočavamo istovjetan nabor i gestu sv. Barbare u kojoj drži kulu skutom svoga plašta (sl. 2).¹⁹ Treća gotička pokaznica na koju treba uputiti nalazi se u Kastvu, a donedavno je bila zametnuta (sl. 3). Na njoj se primjećuje ukrštanje motiva srednjoerupskog i venecijanskog porijekla, što nas navodi na to da i u ovom predmetu zlatarskog obrta prepoznamo djelo lokalne provenijencije. Riječ je o najstarijem liturgijskom predmetu sačuvanom na području nekadašnje Pulske biskupije, kojoj je i

3

Fotografija
gotičke
pokaznice iz
župnog ureda u
Kastvu

Photograph of a
Gothic monstrance
from the parish
office in Kastav
(fototeka
Konzervatorskog
odjela u Rijeci /
Photo Archive of
the Conservation
Department
in Rijeka, sign.
Kastav 398, foto:
V. Malinarić)

4

Fotografija
gotičke
pokaznice iz
župnog ureda u
Hreljinu

Photograph of a
Gothic monstrance
from the parish
office in Hreljin
(foto / photo:
Damir
Krizmanić)

Rijeka pripadala. U još uvijek neobrađenoj ostavštini Radmile Matejčić koja se nalazi u Državnom arhivu u Rijeci, nalazi se snop listova koji opisuju zlatarske predmete s Kastva.²⁰ Ne opisuju se svi zatečeni predmeti, a u župi nedostaju neki koje je opisala. No, za ovu pokaznicu skeda je sačuvana. R. Matejčić je na pokaznici primijetila natpis (NEL.TEMPO.DEL.P.ZVANE BRIANIC. PIOVANO. CASTVAE. IN. TEMPO.) i puncu (ZH Z).

Razmatranje o gotičkim pokaznicama može se zaokružiti vrijednom gotičkom pokaznicom koja se čuva u Hreljinu i koja je višekratno objavljiva (sl. 4).²¹ Prilikom analize predmeta zlatarskog obrta u Vinodolu u vidu treba imati problem njihove provenijencije. Dio umjetnina dokazano je došao s modruškim kaptolom, nakon što se zbog opasnosti pred Turcima preselio u Vinodol. Među njima je najpoznatiji Milonjin križ. Umjetnine su mogle doći i kasnije, kao što je slučaj s onima u župnoj crkvi Sv. Petra i Pavla u Bribiru, koje je donirao feudalni vlasnik Bribira, Daniele Antonio Bertoli. I sama hreljinska pokaznica spominje se kao predmet koji je donesen iz Modruša.²² Zbog

opreza uzrokovanog nesigurnom provenijencijom pokretnih umjetnina u Vinodolu, hreljinsku je pokaznicu teško kontekstualizirati, tj. utvrditi tko ju je, kada i za koju crkvu dao izraditi. Tako da nam ostaje na pomoć samo povijesnoumjetnička metodologija, tj. čista stilska analiza.

Kao i gore spomenute pokaznice, i hreljinska pripada tipologiji *Turmmonstranz*. Izrađena je tehnikama lijevanja i iskucanog lima, te ukrašena gravurama. Karakterističan motiv koji se pojavljuje na hreljinskoj pokaznici rigalica je u obliku zmajске glave. Ovakvi motivi uočavaju se u ugarskom zlatarstvu.²³ No, učestali su u Porajnju, gdje se pojavljuju još ranije. Stoga se Porajnje treba uzeti u obzir kao regiju iz koje je mogao doći umjetnički utjecaj na ugarsko zlatarstvo.

A. Koprčina ovu pokaznicu pripisuje frankopanskom zlataru koji je radionicu imao u Bijeloj Stijeni, ubrajajući u njegov opus i navikulu koja se čuva u riznici franjevačkog samostana na Trsatu, te ih stilski uspoređuje s dvije pokaznice iz riznice Zagrebačke katedrale.²⁴ Potrebno je primijetiti da se hreljinska pokaznica od zagrebačkih primjera

značajno razlikuje svojom tipologijom. Dok je hreljinska čisti tip *Turmmonstranz*, zagrebačkima se u središtu nalazi disk u koji se umeće hostija, tj. pripadaju tipu tzv. *Scheibenmonstranz*. Iako su i one arhitektonski osmišljene, u usporedbi s hreljinskom pokaznicom su manje tektonske. Arhitektonski detalji završetaka fijala, umjesto krovića imaju štapiće koji su savijeni na način zakašnjele gotike. Takvo oblikovanje primjećujemo na brojnim suvremenim oltarima od Koruške do Mađarske, datiranim u prvu četvrtinu 16. stoljeća. Primjere koji bi mogli pomoći u analizi razvoja tipologije zagrebačkih pokaznica primjećujemo u zlatarstvu koje možemo povezati s radionicama iz Košica, jednog od najznačajnijih centara ugarskog zlatarstva.

Potrebno je napomenuti kako je hreljinska pokaznica tradicionalnije oblikovana od zagrebačkih primjera. Na njoj se nalaze relativno databilni likovni elementi, kao što su gravure apostola i simbola evanđelista na podnožju.²⁵ Lom nabora na svecima koje drže zoomorfni simboli evanđelista tipičan je za morfologiju *Knitterstila*, stila oštro lomljenih nabora koji se u našim krajevima pojavljuje u zadnja tri desetljeća 15. stoljeća tek na području Istre. Morfologija oštro lomljenih nabora primjećuje se i na krajevima haljina stojećih apostola. Među ovim svecima treba uputiti na Sv. Petra, zbog tipičnog oblikovanja ravno podrezane brade i frizure, modnog detalja koji se pojavljuje u drugoj polovini 15. stoljeća. Tako nam hreljinska pokaznica svojom arhitektonskom tipologijom, motivima zmajskih glavica, te zamijećenim oblikovanjem *Knitterstila*, daje elemenata da i njoj likovne izvore vidimo u njemačkim zemljama, preciznije, u Porajnju.

Naručitelj ove umjetnine mogao bi biti Stjepan Frankopan. Stjepan je zemaljski kapetan Kranjske bio 1436. godine, za vrijeme cara Sigismunda Luksemburškog i 1453. godine, za vrijeme cara Fridrika III. Habsburškog, kada je mogao uspostaviti plodne veze s osobama na području Svetog Rimskog Carstva. Ujedno je bio u posjedu Hreljina. Pokaznicu je mogao naručiti potkraj svoga života (spominje se na životu još 1484. godine), što otprilike odgovara dataciji pokaznice. Kako je već A. Koprčina utvrdila frankopanskog zlatara koji je radionicu imao u Bijeloj Stijeni, ne smatramo nemogućim da su i drugi Frankopani mogli za svoje potrebe angažirati lokalnog zlatara.

Od predmeta zlatarskog obrta u blizini Rijeke, a koji imaju odlike srednjoeuropskih zlatarskih

5

Fotografija nestalog gotičkog kaleža iz župnog ureda u Veprincu
Photograph of a lost Gothic chalice from the parish office in Veprinac (fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci / Photo Archive of the Conservation Department in Rijeka, sign. Veprinac 91, foto / photo: V. Malinarić)

radionica, zanimljiv je kalež iz Veprinca (sl. 5), koji otvara brojne interpretacijske izazove.²⁶ Izrađen je filigranskom tehnikom od spiralno savijene srebrne žice, od izlivenih traka istovjetnog ornamenta koje formiraju nodus i podnožje, te od iskucanog srebrnog lima (detalji unutar jagoda na nodusu i trolisnog ornamenta sa središnjom polukuglom na čaški kaleža). Svojim oblikovanjem podsjeća na niz kaleža sličnih stilskih osobina koji potječu iz Ugarske.²⁷ Na čaški kaleža iz Monze, koji je opisao Mihalik u navedenoj literaturi, i ovog u Kastvu nalazi se isti motiv i tehnologija, filigran s dvostruko smotanom žicom koji oblikuje kružnicu u kojoj su radijalno raspoređene manje kružnice. Osim u Mađarskoj, ovakve kaleže s geometrijskim kružnim motivima izrađenim od filigrana s granulacijom na čaški kaleža nalazimo u Dubrovniku kao i u Lombardiji. U samostanu Male braće u Dubrovniku Ivo Lentić uočio je tri kaleža slične obrade, koje opisuje u skedama Z/49, Z50 i Z/55.²⁸ Nodus kaleža Z/50 oblikovan je kao i veprinački, oblika jabuke koji je okomit trakama podijeljen u zone. Vertikalne

6

Fotografija
kaleža iz župne
crkve Uznesenja
Blažene Djevice
Marije u Omišlju
Photograph of a
chalice from the
Parish Church of
the Assumption of
the Blessed Virgin
Mary in Omišalj
(fototeka
Konzervatorskog
odjela u Rijeci /
Photo Archive of
the Conservation
Department
in Rijeka, sign.
Omišalj 522,
foto / photo: V.
Malinarić)

trake veprinačkog kaleža nose motiv akantove vitice, kakav se nalazi na vertikalnom rubu baze dubrovačkog kaleža. Usporedbe možemo pronaći i u kontinentalnom dijelu Hrvatske, objavljenim u monografiji *Zlatarstvo u Zagrebu 1450. – 1550. Liturgijski predmeti i nakit*.

Tako je ovdje doneseno više primjera kaleža opisane filigranske obrade, među kojima su najusporodiviji oni koji imaju slično oblikovan detalj savijene žice koja dijeli prostor koji se proteže s gornje strane baze na nožicu kaleža. Ovaj detalj nalazi se na kaležima II. 41 (riznica Zagrebačke katedrale M63), II. 42 (riznica Zagrebačke katedrale M55), II. 43 (riznica Zagrebačke katedrale M46) i II. 45 (iz riznice katedrale Sv. Terezije u Požegi).²⁹ Detalj na nodusu cvjetne čaške s iskucanih 7 polukugli usporediv je s kaležom II. 49 (riznica Zagrebačke katedrale M67).³⁰

Više je zlatarskih predmeta s otoka Krka koji su povezani sa srednjoeuropskim zlatarima. Među njima je kalež iz Omišlja, važnog Frankopanskog sjedišta (sl. 6). U legendi fotografije koju je 1975. godine snimio Malinarić naveden je njemački

utjecaj. Srednjoeuropskih je gotičkih odlika stojeći lik sv. Katarine izliven u plitkom reljefu.

Da su njemački zlatari mogli djelovati na Krku, posredno svjedoči srebrna oltarna pala iz krčke katedrale.³¹ Prijepis izvornog natpisa iz 1477. godine nastao u 17. stoljeću spominje naručitelja Ivana Frankopana i majstora Pavla Kolera. Kniewald prvi donosi natpis koji je zabilježio krčki biskup David u zapisniku pastoralne vizitacije, a na kojem je zabilježeno autorstvo pozlaćene srebrne pale stolne crkve u Krku: „...per Manus Magistri Pauli Kolerij, factum fuit anno Domini 1477.” Kako ova pala stilski ponavlja starije venecijanske uzore, nitko nije previše pažnje posvetio samome autoru i njegovoj provenijenciji. Obitelj Koler bila je od polovine 14. stoljeća dio nirnberškog patricijata. Prvi se puta ovo prezime pojavljuje u Nürnbergu 1246. godine. Stefan Koler i njegov punac Heinrich Füchsel vodili su krajem 14. stoljeća trgovačku tvrtku koja je imala podružnicu u Fondaco dei Tedeschi u Veneciji. Stefan je bio važna osoba, financijer kralja Sigismunda Luksemburškog i burggrofova nirnberških. Pregovarao je s papom Martinom V. da carske insignije (njem. *Raichsklenodien*) ostanu u Nürnbergu. Christoph Koler, nirnberški patricij i kolekcionar umjetnina, živio je na prijelazu 15. u 16. stoljeće. Njegov sin Paulus Koler prodao je zbirku Durerovih i Rafaelovih crteža Wilibaldy Imhoffu (tzv. *Imhoffsches Kunstbuch*). Nürnberger Künstlerlexikon navodi više Kolera djelatnih u 16. stoljeću koji su bili tiskari, grafičari, lijevači cinčanih predmeta, te zlatari.³² Među njima najpoznatiji je tiskar Johann Koler, djelatnik u Nürnbergu (1572. tiskao *Theatrum Orbis Terrarum* Abrahama Orteliusa).

Zbog ovog prezimena može se pretpostaviti nirnberško porijeklo i Paulusa Kolera, autora krčke pale. Vjerojatno je narudžba pretpostavljala ugledanje na neki poznati venecijanski primjer. Zato su i nastale neke nespretnosti u izrazu, iako se vidi da je zlatar vješt u oblikovanju metala. Stoga ovo djelo nikako ne treba imenovati renesansnim, već kasnogotičkom kopijom trećentističkog venecijanskog zlatarstva. Prisustvo njemačkog zlatara na Krku 1477. godine ne bi smjelo začuditi, kada se zna da je Krk u Frankopanskim rukama bio do 1480. godine, nakon čega ga vojno osvajaju Mlečani.

Navedene krčke umjetnine obavezuju da se, u potrazi za umjetninama koje bi se mogle povezati uz srednjoeuropsku zlatarsku produkciju, prouče riznice crkava na Krku.

7

Osim pokaznica i kaleža među umjetninama koje nose odlike srednjoeuropske kasne gotike zabilježeni su i križevi. U Lovranu se nalazio danas izgubljeni križ, čija je fotografija pohranjena u fototeci Konzervatorskog odjela u Rijeci (sl. 7).³³ Na stražnjoj strani križa nalazio se lik Sv. Sebastijana. Poza u kojoj je zavezan za osušeno drvo, tako da mu jedna ruka nadvisuje glavu, a druga visi, učestala je invencija u kasnogotičkoj umjetnosti njemačkih zemalja. Pojavljuje se krajem 15. stoljeća (usporedi zidnu sliku s ovim motivom u bivšem augustinskom samostanu Sv. Elizabete u Memmingenu, Hans Strigel mlađi, 1475. – 1483.). No, nastavlja se i u 16. stoljeću te kasnije. Ekspresivnost lika sv. Sebastijana navodi nas da ga ipak datiramo u kasnogotički period, na sam početak 16. stoljeća. Još jednu potvrdu ovoj dataciji nalazi se i u korpusu Krista s detaljem vodoravno uzvijorene perizome.

I u samoj je Rijeci zabilježeno nekoliko umjetnina iz 15. i 16. stoljeća. Iz sveukupnog sačuvanog korpusa zlatarskog obrta na Sjevernom Jadranu ističu se dvije zbog svoje dramatične sudbine. Objema je zajedničko da su ih ukrali Mlečani 1509. godine, zatim su vraćene u Rijeku, te za vrijeme Drugog svjetskog rata odnesene u Italiju, gdje se i danas nalaze. Zbog toga nisu dostupne hrvatskim istraživačima te ih možemo procijeniti samo prema predratnim fotografijama sačuvanim u fototeci Konzervatorskog odjela u Rijeci te onima objavljenim u katalogu tršćanske izložbe.³⁴

Na ovom ćemo se mjestu detaljnije posvetiti relikvijaru busti sv. Klare, koji je do sada višekratno objavljivao.³⁵ No, prethodno se potrebno osvrnuti na epizodu mletačkog osvajanja Rijeke. Mletački kondotjer Angelo Trevisan napao je Rijeku 2. listopada 1509. godine i tom je prilikom opljačkao riječke crkve. Plijeu je procijenjen na oko 7000 dukata. Podatak o navedenom događaju donosi mletački kroničar Marino Sanudo. U volumenu IX. svojih dnevnika, objavljenom 1883. godine, donosi popis opljačkanih relikvija.³⁶ Isti popis donosi i Šime Ljubić.³⁷ Iako Ljubićeva objava nije nepoznata hrvatskim povjesničarima umjetnosti,³⁸ čini se da oni koji su se bavili riječkom poviješću i riječkim zlatarstvom nisu dovoljno kvalitetno koristili ovu literaturu. Kao što se čini da nisu detaljno proučili niti zapise u Sanudovim dnevnicima. Tako im je promakla jedna zanimljiva činjenica. U dnevnicima su dva popisa nestalih relikvija: jedan onih iz crkve sv. Marije i sv. Jeronima, a drugi iz crkve sv. Justina. Ovo bi trebalo izazvati pažnju čitatelja,

Fotografija stražnje strane nestalog gotičkog oltarnog križa iz župne crkve Sv. Jurja u Lovranu
Photograph of the reverse side of a lost Gothic altar cross from the Parish Church of St. George in Lovran

(fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci / Photo Archive of the Conservation Department in Rijeka, sign. Lovran 501, foto / photo: V. Malinarić)

pogotovo onoga koji se bavi riječkom poviješću i lokalnim zlatarstvom. Kako je Šime Ljubić koristio Sanudov rukopis, u svojim objavama ispred rečenice „Item in santo Justino de Fiume“ stavlja red točkica, tako da se ne čini da se radi o dva popisa, već jednom kontinuiranom. Tako je nepažljivim čitačima, koji su selektivno koristili Ljubićev rad, opet promakla ista činjenica. U Rijeci ne postoji crkva sv. Justina (koja postoji npr. u obližnjem Trstu). No postoji crkva sv. Vida koju mletački kroničar ne spominje. Najvjerojatnije je ovdje pogriješio, te se umjetnine popisane pod crkvom sv. Justina odnose na crkvu sv. Vida. Oduzete umjetnine zabilježene su pod sveukupno 32 natuknice, a u nekim se natuknicama navodi više predmeta umjetničkog obrta. Trevisan je za sebe zadržao najveće vrijednosti. U sporu koji je pokrenula Signoria prema njemu, dio plijena mu je oduzet. Popis koji donosi Sanudo pročitao je tijekom procesa protiv Trevisana.

Da je relikvijar sv. Klare (naveden u predmetnoj literaturi kao relikvijar sv. Uršule) vraćen u Rijeku, prvi donose Ludwig i Molmenti.³⁹ No, Spiazzi

i Poletto sumnjaju u to da je pokaznica Barbare Frankopan pripadala riznici crkve Uznesenja Marijina u trenutku mletačkog pljačkanja, jer je ne prepoznaju u Sanudovom popisu.⁴⁰ Nažalost, i M. Jerman smatra da se ne može pouzdanije tvrditi da je pokaznica Barbare Frankopan doista pripadala inventaru Zborne crkve odnesenom u Veneciju, iako ona, za razliku od prethodno spomenutih autorica, prepoznaje pokaznice na Sanudovom popisu.⁴¹ Čak se na pet mjesta u ovom popisu spominju pokaznice pod terminom „tabernaculo“, tri iz crkava Uznesenja Marijinog i sv. Jeronima, te dvije iz sv. Vida.

Pitanje je zašto i kako su vraćene samo ove dvije umjetnine? Možda upravo podaci koje donose Spiazzi i Poletto o sporu koji bratovština sv. Uršule vodi protiv venecijanskih dominikanaca, a koji je zabilježen 1547. i 1587. godine, razjašnjavaju priču.⁴² Je li taj proces dokaz da se to zaista dogodilo, tj. da su ga prodali Riječanima koji 1588. godine potvrđuju da je relikvijar u njihovu posjedu?

Pitanje povratka umjetnina dokazuje da je istraživačima promaknuo još jedan podatak iznesen u Ljubićevom radu. Ljubić navodi kako je dio relikvija pripadao biskupu Otočkomu (što u tekstu Ljubić ispravlja u biskup Modruški) koji je u ožujku 1511. isprošio od mletačkog vijeća sve ono što je njemu pripadalo. Nije jasno gdje je Ljubić pronašao ovaj podatak, jer prilog F koji navodi u tekstu samo je popis umjetnina koje prenosi iz Sanudovog dnevnika. No, vrijedilo bi taj navod detaljnije istražiti. Ako se radilo o biskupu Otočkom, tada je to bio Vinko de Andreis iz Trogira. A, ako se radilo o modruškom biskupu, to nije bio biskup Kožičić Benja (koji je poznat po tome što je kasnije pokrenuo i glagoljašku tiskaru u Rijeci), jer je on biskupom postao 7. studenoga te godine, mjesec dana nakon mletačkog osvojenja Rijeke. Prije njega je Bernardin Frankopan, na temelju patronatskog prava za biskupa imenovao svoga sina Ferdinanda Frankopana. U kraljevskim se diplomama od 1501. do 1508. on spominje kao „izabrani“ biskup, a ponekad i kao „potvrđeni“, iako ga Rim nije nikada prihvatio. Izneseni podatak mogao bi razjasniti kako je pokaznica Barbare Frankopan mogla doći u posjed Zborne crkve u Rijeci.

Ako su u Rijeku vraćene samo dvije spomenute umjetnine, a Modruškom (Otočkomu?) biskupu one koje su pripadale njemu, postavlja se pitanje gdje su završile ostale s popisa. Po dobrom mletačkom običaju pljačkanja relikvija, u Veneciji su se našle i druge umjetnine s istočne strane Jadrana.

Na epizodu u kojoj je krajem 14. stoljeća Vettore Pisani opljačkao relikvije Kotora, koje se i danas nalaze u Veneciji, upozorio je Vinicije Lupis.⁴³ Nije nepoznata ni činjenica da se u trezoru Sv. Marka nalaze relikvije opljačkane iz Konstantinopola, koje su Mlečani ukrali u četvrtoj križarskoj vojni na početku 13. stoljeća. No, zabilježeno je da su relikvije iz naših krajeva Mlečani krali i u kasnijim razdobljima, pa tako u Novom Vinodolskom 1615. godine. Stoga bi u potrazi za riječkim umjetninama trebalo istražiti riznice venecijanskih crkava. Ako se vratimo na popis opljačkanih umjetnina naveden u Sanudovu dnevniku, pronaći ćemo obilje korisnih podataka o riječkim umjetninama. Spomenuta su tri relikvijara u obliku glave. Dva su od pozlaćena srebra. Samo se za jedan izričito napominje da nosi krunu, a to je relikvijar sv. Klare. I za onaj drugi relikvijar, također izrađen od pozlaćenog srebra, ne stoji da je sv. Uršule već izričito piše da je njezina drugarica (*una compagna de santa Orsola*). Iz navedenoga je jasno da sačuvani i višekratno objavljivani relikvijar iz riječke zborne crkve može nositi samo ime sv. Klare. Vrlo je zanimljiv i opis treće glave, one sv. Kristine, u kojemu stoji: „Una testa ligata reconverta di zenda negro.“ U rečenici izostaje spominjanje dragocenih metala srebra i zlata. Zanimljiv je i podatak da je relikvijar prekriven crnom „zenom“ koja je najvjerojatnije neka vrsta tkanine.⁴⁴ U kontekstu ovog zapisa te mogućnosti da opisani relikvijar nije bio predmet zlatarskog obrta, već je mogao biti izrađen u nekom drugom mediju, upućujemo na novi nalaz relikvijara svete iz Kastva izrađenog iz drveta. Ovaj relikvijar tipološki je blizak relikvijarima od pozlaćenog srebrnog lima, te s njima dijeli i detalj masivne pletenice savijene oko glave. Oblikovanjem anatomskih detalja također je blizak navedenim zlatarskim primjerima, te ga uvjetno datiramo u 15. stoljeće. Tako da ovim primjerom, iako je drvorezbarski rad, proširujemo korpus relikvijara busti za koje je već prije primijećeno da je učestao na području Hrvatskog primorja.⁴⁵

Riječki relikvijar sv. Klare povezivan je sa sjevernotalijanskim zlatarstvom, no nije ponudena niti jedna jedina paralela za ovu tvrdnju. Dovoden je u vezu sa sličnom umjetninom sačuvanom na području srednjovjekovnog Vinodola, relikvijarom sv. Lucije iz Hreljina. Prvospomenuti je relikvijar smatran starijim, te mogućim uzorom za hreljinski. Osim zajedničke tipologije, povezuje ih i jedan vrlo rijedak detalj, a to je rupa u čelu koja je

najvjerojatnije bila ukrašena gorskim kristalom ili dragim kamenjem. Priklanjamo se prvome, jer gorski je kristal imao i duhovnu dimenziju, te se u srednjem vijeku smatralo da imanira i povećava moći relikvije.

U dosadašnjim usporedbama pažnja nije posvećena međusobnim razlikama između ova dva relikvijara, a one se prvenstveno očituju u tehnologiji zlatarske izvedbe. Kod riječkog je primjera karakteristična obrada poprsja iskucavanjem, brokatnim motivom u kojemu se unutar vitica nalaze prikazi fantastičnih životinja, ptica i zmajeva. Ne ponavlja se niti jedna vitica već su svi motivi različiti.⁴⁶ Spiazzi i Poletto spominju i emajlirane dijelove krune, koji danas nedostaju („... in qua corona sunt duo lapides vitrei azuri coloris, et omnia foliacorona duobus excerptis fracta sunt.“). Gigante je u svome opisu tvrdio da se na mjestima djelomično vide ostaci emajla. Tako su po njemu oči bile bijele s crnim zjenicama, a usne crvene, dok je traka ispod krune bila izmjenično plava i zelena.

Hreljinski relikvijar tehnički je jednostavnije izvedbe. Do sada je nezamijećen detalj reza po cijeloj dužini relikvijara, s njegove bočne strane. Rez se najbolje uočava na kosi, jer ovdje je vrlo teško naknadno spojiti dvije polovice da se rez prikrije.⁴⁷ Ovaj detalj upućuje na to da je glava oblikovana iskucavanjem lima na nekom kalupu, da bi kasnije bila razrezana na dva dijela i ponovno spojena, što svjedoči o primitivnijoj zlatarskoj tehnologiji.

Tehnološke razlike upozoravaju nas na to da povezivanje riječkog i hreljinskog moćnika prihvatimo vrlo uvjetno. Tipologija moćnika buste vrlo je raširena na katoličkom zapadu te je prisutna od južne Italije preko Španjolske i Francuske do Njemačke, Poljske i Ugarske. U samom Zadru ih je nekoliko. Upozoravamo na zadarski moćnik sv. Leonarda, koji je rad Emerika Petrova Krnjića iz Dubice.⁴⁸ Provenijencija ovog umjetnika navodi nas da pomislimo i na moguće srednjoeuropske uzore ovakvim relikvijarima. Kao paralelu srednjoeuropskoj provenijenciji potrebno je spomenuti relikvijar sv. Doroteje iz Wroclawa, prvenstveno zbog tipologije krune na njezinoj glavi (sl. 8). Na samom kraju, kao posljednji i posredan dokaz postojanja zlatarskih radionica na području Vinodola u 15. stoljeću, vidimo adaptaciju pektoralnog križa krbavskih biskupa, tzv. Milonjin križ, koji je za crkvu u Bribiru 1491. godine dobio podnožje, čime je pretvoren u oltarni križ. Na peti podnožja

8

Usporedna
tabla relikvijara
svetica u obliku
buste

Sv. Klara iz
Zborne crkve
Uznesenja
Marijina u
Rijeci (Ludwig-
Molmenti, 97)
Neidentificirana
svetica, drveni
relikvijar u
župnom uredu
u Kastvu (foto:
Željko Bistrović)
Nestali relikvijar
Sv. Lucije iz
župnog ureda
u Hreljinu
(fototeka
Konzervatorskog
odjela u Rijeci,
sign. Hreljin
77, foto: V.
Malinarić)

Relikvijar iz
Wroclawa
(Muzeum
Narodowe we
Wrocławiu, foto:
Helmut Buchen,
© Rheinisches
Bildarchiv Köln)

Comparative panel
of female saint
bust reliquaries
St. Clare from the
Collegiate Church
of the Assumption
of Mary in Rijeka
(Ludwig-Molmenti,
97)
Unidentified
female saint,
wooden reliquary
in the parish office
in Kastav (photo:
Željko Bistrović)
Lost reliquary
of St. Lucy from

the parish office
in Hreljin (Photo
Archive of the
Conservation
Department in
Rijeka, ref. Hreljin
77, photo: V.
Malinarić)
Reliquary from
Wrocław (Muzeum
Narodowe we
Wrocławiu, photo:
Helmut Buchen,
© Rheinisches
Bildarchiv Köln)

9

Detalj naslikane
pokaznice tipa
Turmmonstranz
na prikazu
euharistijskog
čuda u svetištu
crkve Sv. Jurja u
Lovranu
Detail of a painted
monstrance of the
Turmmonstranz
type in the
depiction of a
Eucharistic miracle
in the sanctuary of
the Church of St.
George in Lovran
(foto / photo:
Ž. Bistrović)

urezan je glagoljski natpis: „Č·U·P·A – BĚŠE VA TO VRĚME JuRKO ANDRIČIĆ’ KAŠTALD’“.“⁴⁹ Ako je lokalni zlatar mogao izraditi nogu šesterolišne baze, sigurno je bio sposoban izraditi i druge predmete.

Ovo kratko nabranje nije iscrpilo sve primjere gotičkog i renesansnog zlatarstva koje bi moglo biti lokalne provenijencije, te ga možemo smatrati tek prolegomenom za buduća istraživanja. Navedeno gradivo koje nas povezuje s njemačkim likovnim utjecajima nije nikakva slučajnost. Rijeka pripada Svetom Rimskom Carstvu i čvrsto je povezana s ostalim unutrašnjoaustrijskim zemljama, a srednjovjekovna likovna baština koja je u njoj sačuvana u novije je vrijeme povezana s umjetnicima iz njemačkih zemalja. Zidne slike u svodu kapele sv. Trojstva u samostanu sv. Jeronima mogu se pripisati južnonjemačkoj slikarskoj radionici.⁵⁰ Mario Pintarić i Damir Tulić skulpturu Pietà koja se nekada nalazila u zbornoj crkvi Uznesenja Marijina u Rijeci atribuiraju bavarskom kiparu Leonardu Thanneru.⁵¹ Srednjoeuropskom kulturnom krugu pripadaju i nadgrobne ploče Raunacher i Rauber u samostanu sv. Jeronima u Rijeci. Primijećuje se i likovno formiranje slikara kastavskih radionica na području Porajnja, Bavarske i Koruške. Nadovezujući se na njihovu slikarsku ostavštinu, upućujem na detalj naslikane pokaznice tipa *Turmmonstranz* na prikazu euharistijskog čuda u svetištu crkve sv. Jurja u Lovranu (sl. 9).

Zamijećeni stilski i tehnički utjecaji srednjoeuropskog zlatarstva upućuju nas na mogućnost da su srednjoeuropski zlatarski majstori mogli privremeno boraviti u Rijeci ili njezinom okružju, da su obrazovali lokalne zlatare ili da su se domaći ljudi mogli obučiti u srednjoeuropskim zlatarskim središtima. No, raznolikost umjetničkih utjecaja prelijeva se preko granica tadašnjih državnih tvorevina. Kasnosrednjovjekovna i ranonovovjekovna Rijeka, koja se nalazi na tromedi Svetog Rimskog Carstva, Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i Venecijanskog dominija, *civitas* je vrlo otvoren prema svim utjecajima iz susjednih krajeva. Zbog toga lokalno zlatarstvo neće biti jednostavno stilski definirati, a daljnja potraga za zlatarskim predmetima lokalnih radionica bit će zahtjevan povijesnoumjetnički zadatak. Ovdje iznesenim opažanjima taj zadatak je olakšan.

BILJEŠKE

- 1 Silvino Gigante, *I libri del cancelliere*. Vol. 1, *Cancelliere Antonio di Francesco de Reno* (Fiume: Pubblica per cura della Deputazione di storia patria, 1912.); Silvino Gigante, *I libri del cancelliere*. Rivista della Società di Studi Fiumani 9 (1931): 3–143; Mirko Zjačić, „Knjige riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436–1461),” *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 3 (1955): 5–343; 4 (1957): 85–225; 5 (1959): 255–459.
- 2 „Martin aurifex quondam Dominici“ prvi puta se spominje kao „ciui dicte Terre Fluminis“, a ne više kao „habitor“ u: Zjačić, nav. dj., sv. III, 193. (str. 350. izvornika).
- 3 Ivo Lentić, „Zlatar XV stoljeća – Martin Živković iz Senja,” *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1982.): 35–47. Isti autor spominje ga i u radu: „Zlatarski predmeti XV i XVI stoljeća iz riznice Senjske katedrale,” *Senjski zbornik* 17 (1990): 113–124.
- 4 U ovom posljednjem obliku, Zjačić, vol. III, str. 319.
- 5 M. Zjačić, nav. dj., sv. III, str. 290–291. Tabernakul bismo mogli poistovjetiti ne sa svetohraništem, već s pokaznicom.
- 6 Marija Karbić, „Kapetan Jakov Raunacher i drugi naseljenici iz njemačkih zemalja u Rijeci sredinom 15. stoljeća,” *Godišnjak njemačke zajednice-DG Jahrbuch XXI* (2014.): 29.
- 7 M. Zjačić, nav. dj., sv. IV, str. 170.
- 8 M. Zjačić, nav. dj., sv. V, str. 313.
- 9 Željko Bistровić, „Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematici srednjovjekovne povijesti Lovrana),” *Zbornik Lovranščine* 1 (2010.): 265–266.
- 10 Sve je potkrijepljeno i fusnotom u kojoj se donosi tekst iz izvora. Mirko Zjačić, „Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Reno de Mutina (1436–1461),” *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*. V (1959.): 303.: „Die XXVIII mensis Februarij. In publica platea Terre Fluminis ... , presentibus iudice Tonsa condam ser Nicole, presbitero Bartolo, plebano Valprinaeij, testibus ... Ibique coram nobili viro iudice Mauro Vidonich comparuit Vitus de Castua, habitator Laurane, tanquam gasi aidio fraternitatis sancti Iohannis ‘de Laurana asserens et dicens qualiter Iohannes Marnich habuit a dieta fratem itate ducatos decem et septem auri et aliquod argentum pro faciendo vna cruce, quam dictus Iohannes facere et complere (zamastio Ž.B.) promisit usque ad festum, idcirco prefatus Vitus, nomine quo supra, protestatus fuit contra prefatum Iohannem si non compleuerit suprascriptam crucem in suprascripto termino prò damnis et interesse prescripte fraternitatis de ducatis decem auri prò singulo itinere quod faceret ad suprascriptam Terram Fluminis ob hanc causam, de ducato vno auri pro suis labore et expensis.“
- 11 Tako Ivana Šarić Žic navodi Grgura Stembergera, čije se ime pojavljuje 1609. u riječkim matičnim knjigama. Ivana Šarić Žic, *Zlatni trag* (Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, 2012.), 9.
- 12 U fondu Javni bilježnici Rijeke, HR-DARI-823 (stara oznaka PR-43): knjiga II. Domenico Ravizza 1524–1536., knjiga III. Guarrino Tranquilli 1544.–1546., knjiga IV. Flaminio Manlio 1575–1583., knjiga V. Bartolomeo Manlio 1571–1572.
- 13 Antonio Santangelo, *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, V. (Rim: Provincia di Pola, 1935.), 142.
- 14 Prvi puta navedeno u jednom elaboratu: Radmila Matejčić, „Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri, Rašporski kapetanat,” u *Buzet, Povijesni razvoj i problemi revitalizacije Starog grada, I. dio: Postojeće stanje* (Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1982.), 25–26.; posthumno izdano u Buzetском zborniku zalaganjem Đurđice Cvitanović: „Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri (Rašporski Kapetanat),” *Buzetski zbornik* 24 (1998.): 38.
- 15 Mirjana Peršić, „Crkvena umjetnost u Buzetu,” *Buzetski zbornik* 7–8 (1984.): 191–192.
- 16 Završje je kao gospositija pripadalo Svetom Rimskom Carstvu, habsburška enklava unutar Venecijanskog dominija, kao i Momjan u Istri te Portenau (Pordenone) u Friuliju.
- 17 Giuseppe Caprin, *Istria nobilissima*, 2. dio (Trieste, 1907.), na str. IV dodatka
- 18 Castionovo može biti ili Rakalj ili Podgrad (danas u općini Ilirska Bistrica u Sloveniji).
- 19 Slika se nalazi u Muzeju grada Villacha (*Museum der Stadt Villach*)
- 20 HR-DARI-1364, zatečen u kutiji s natpisom „od Sv. Nikola do Srebro”. Ovdje treba upozoriti i na nekoliko sveščića o riječkom zlatarstvu pisanih na talijanskom jeziku, a koji nisu rukopis R. Matejčić te se može pretpostaviti autorstvo Riccarda Gigantea.
- 21 Riccardo Gigante, „Di alcuni antichi capi di oreficeria conservati a Fiume e nei dintorni,” *Bulletino delle deputazione Fiumana di storia patria*, 1 (1910.); Gjuro Szabo, „Monstrance i kadionice u našim crkvama,” *Narodna starina*, knj. 2, br. 3 (Zagreb, 1922.), 244–246.; Dragutin Kniewald, „Naše gotičke pokaznice,” *Croatia Sacra* 6 (1936.): 95–97.; Ivo Lentić, „Predmeti zlatarstva u Vinodolskom kraju,” i pripadajuća kataloška jedinica, u *Prošlost i baština Vinodola*, ur. J. Tomičić (Zagreb), 92 i 143.; Mateja Jerman, „Liturgijski predmeti od plemenitih metala na području Vinodola,” u *Czriquenicza 1412: Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina*, ur. N. Kudiš (Crikvenica, 2012.), 121.; Arijana Koprčina, „Barbara Frankapan i zlatarske narudžbe oko 1500. godine,” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 37 (2013.): 66–68.
- 22 Milivoj Čop, *Povijest Hreljina* (Bakar, 2009.), 124–125. Donosi podatak iz spomenice koja se čuva u župnom uredu u Hreljinu „Puk hreljinski s najvećim ponosom pripovijeda o kanonicima koji su iz razorena od Turaka Modruša amo u stari, tada utvrđeni i od istočne strane pristupni grad Hreljin pribjegli i koji su sa sobom donijeli Mostrancu nalazeću se još danas u ovdašnjoj crkvi i svoju starodavnost pokazujući.“ Ovaj autor u fusnoti spominje i kako je ovu monstrancu donijela Jelena Frankopan koja se u Hreljin sklonila bježeći pred Turcima nakon Krbavske bitke. Autor ne navodi gdje je ovaj podatak pronašao. Jelena, nepoznata roda, bila je žena Sigismunda Frankopana, gospodara Otočca, s kojim je imala dvije kćeri, Doroteju i Barbaru. Ova potonja povezana je uz dvije poznate donacije, Trsatškog relikvijara i Riječke pokaznice.
- 23 Vidljivo na kaležu iz Metropolitan muzeja u New Yorku: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/170021137>, pristupljeno 17. 2. 2022.
- 24 Arijana Koprčina, „Barbara Frankapan i zlatarske narudžbe oko 1500. godine,” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 37 (2013.): 66–68.
- 25 O njima se prvi izjasnio R. Gigante povezujući ih s grafikama Majstora ES. R. Gigante, nav. dj., str. 138.
- 26 Kao izgubljenog ga navodi Mateja Jerman „Liturgijski predmeti od plemenitih metala od 1400. do 1800. godine na područje nekadašnje Pulske biskupije,” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2020.), 177–178.
- 27 Alessandro Mihalik, „Il calice ungherese della Cattedrale di Monza,” *Corvina* 17–18 (1929.): 89–109.
- 28 Ivo Lentić, *Zlatno doba Dubrovnika* (Zagreb, MTM, 1987.), 232, 259, 379. i 381.
- 29 Arijana Koprčina, *Zlatarstvo u Zagrebu 1450. – 1550. : liturgijski predmeti i nakit* (Zagreb: Školska knjiga, Muzej za umjetnost i obrt, 2021.), 258–265.

- 30 Koprčina, *Zlatarstvo u Zagrebu*, 278–279.
- 31 O pali je najiscrpnije pisao Daniel Ciković, „Srebrna pozlaćena pala iz krčke katedrale,” (diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, 2011.); Daniel Ciković, „Liturgijska oprema kap-tolskih crkava otoka Krka u zapisniku pastoralne vizitacije biskupa Stefana Davida iz 1685. godine,” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2018.) Ovdje pogledati i za svu ostalu literaturu.
- 32 *Nürnberg Künstlerlexikon, Bildende Künstler, Kunst-handwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, Band 2 (H-Pe) (München, 2007.).
- 33 Kao izgubljenog ga navodi Jerman, „Liturgijski predmeti od plemenitih metala,” 177–178.
- 34 *Histria: opere d'arte restaurate da Paolo Veneziano a Tiepolo*, ur. F. Castellani (Milano, 2005.).
- 35 Riccardo Gigante, „Di alcuni antichi capi di oreficeria conservati a Fiume e nei dintorni,” *Buletino delle deputazione Fiumana di storia patria*, 1, Fiume 1910., 129–132.; Anna Maria Spiazzi, Valeria Poletto, „Note a margine all'oreficeria in area adriatica in eta gotica e rinascimentale,” u *Histria: opere d'arte restaurate da Paolo Veneziano a Tiepolo*, ur. F. Castellani (Milano, 2005.), 55–68.; Mateja Jerman, „Relikvijar svete Ursule,” u *Czriquenicza 1412 – umjetnost u doba pavlina* (Crikvenica, 2012.), 186–188.; Mateja Jerman, „Relikvijar sv. Ursule,” skeda na internetskim stranicama projekta Barokna Rijeka (https://baroknarijeka.uniri.hr/?page_id=545), pristupljeno 17. 2. 2022.
- 36 „I diarii di Marino Sanudo,” tomo IX. (Venezia, 1883.), Na stupcima 562–563. nalazi se popis relikvija iz Rijeke. No, sa strane teksta donesena je i numeracija stupaca u izvorniku, te bi se ovaj popis trebao u izvorniku nalaziti na stupcu 279. Šime Ljubić pak popis riječkih relikvija navodi na stupcima 434–435. stoga nije jasno je li koristio izvornik ili neki prijepis.
- 37 Prvi puta u Arkivu za povjestnicu jugoslavensku, knj. 6. 1863. godine („Marina Sanuda odnošaji skupnovlade mletačke prama južnim Slavenom”), na str. 324. te drugi puta u radu „Mletačko vladanje na Rēci” u *Izvēstju o kraljevskom višem gimnaziju u Rēci*, objavljenom 1865., na str. 14.
- 38 Koristi je i Vanda Ekl, „Ranogotičko raspelo u Rijeci,” *Starohrvatska prosvjeta* 3, 8/9 (1963.): 229. U kontekstu ampule s krvi raspela iz Sv. Vida.
- 39 Gustave Ludwig, Pompeo Molmenti i Vittore Carpaccio, *La Vita e le Opere* (Milano, 1906.), 97.
- 40 Spiazzi, Poletto, „Note a margine,” 66.: „Il fatto che l'oreficeria non compaia tra i beni sottratti al tesoro di Santa Maria Assunta durante il saccheggio del 1509 potrebbe in realtà far dubitare che la chiesa fiumana sia il luogo originario di destinazione dell'opera.”
- 41 Jerman, „Liturgijski predmeti od plemenitih metala,” 172.
- 42 Spiazzi, Poletto, „Note a margine,” 65. Navode izvor koji se čuva u venecijanskom državnom arhivu (A.S.V. Corporazioni religiose sopresse. Ss. Giovanni e Paolo, B.O.I. n. 313 cc. 449r, 450r.)
- 43 Vinicije Lupis, „Kotorske likovne teme – u slavu grada Kotora,” *Croatia Christiana periodica* 46 (2000.): 189–196. Detaljnije se ovome problemu posvetio kasnije Nikola Jakšić, „Un gruppo dei reliquiari trecenteschi da Cattaro a Venezia e Chioggia,” u *Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala Jadrana 2006: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Zadar – Nin, 3.–4. studenoga 2006.*, 219–237. Nikola Jakšić, *Orificeria sacra nella Cattaro medievale*, Disertationes et monographie 14, (Zagreb–Motovun, 2019.), 68–78.
- 44 U Veneciji je zenda bila ženski modni dodatak, veo kojim se prekrivala glava i gornji dio leđa.
- 45 Marijana Kovačević, „Nekoliko priloga gotičkom zlatarstvu vinodolskoga kraja,” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 29 (2005.): 23–25.
- 46 Spiazzi, Poletto, „Note a margine,” 56, 57.
- 47 Predmetni je relikvijar ukraden nakon što je vraćen s izložbe „Czriquenicza 1412: Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina” koja se održala u Muzeju Grada Crikvenice od srpnja 2012. do siječnja 2013. Opisane detalje zabilježio je na fotografijama autor ove studije 2006. godine.
- 48 Marijana Kovačević, „Umjetnička obrada plemenitih metala u 14. stoljeću u Zadru,” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010.), 242–247. Kovačević donosi dokument koji neupitno razrješava umjetnikovu provenijenciju, što je vrlo bitan podatak za hrvatsku povijest umjetnosti jer svjedoči o razini umjetničkih dosega umjetnika iz kontinentalnog dijela Hrvatske. O Krnjičevom relikvijaru vidi i Joško Belamarić, „Moći sv. Ivana – trogirski paladij zalažen u Zadru (filigran u riznicama dalmatinskih katedrala),” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38 (1999.) 151–177.
- 49 Branko Fučić, *Glagoljski natpisi* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1982.), 105. Fučić ovdje donosi još nekoliko predmeta zlatarskog obrta na kojima se nalaze sačuvani glagoljski natpisi.
- 50 Željko Bistrović, „Gotische Wandmalereien in der Kapelle der Hl. Dreifaltigkeit des ehemaligen Augustinerklosters des Hl. Hieronymus im mittelalterlichen Sankt Veit am Pflaum (heutiges Rijeka in Kroatien),” u *MENS ACRIS IN CORPORE COMMODO. Zbornik povodom sedamdesetog rođendana Ivana Matejčića / Festschrift in Honour of the 70th Birthday of Ivan Matejčić* (Zagreb–Motovun, 2021.), 35–347. O ovim zidnim slikama isti autor napisao je i skedu na <https://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/slikarstvo/zidne-slike-u-svodu-kapele-sv-trojtstva-rijeka/> (pristupljeno 22. 10. 2024.).
- 51 Mario Pintarić, Damir Tulić, „Prilog poznavanju kasnogotičke skulpture u Rijeci: prijedlog za Leonarda Thannera i nepoznata grupa Oplakivanje Krista,” *Ars Adriatica* 8 (2018.), 61–80.

REFERENCES

- Belamarić, Joško. „Moći sv. Ivana – trogirski paladij založen u Zadru (filigran u riznicama dalmatinskih katedrala).” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 38 (1999): 151–177.
- Bistrović, Željko. „Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematici srednjovjekovne povijesti Lovrana).” *Zbornik Lovranščine* 1 (2010): 265–266.
- Bistrović, Željko. „Gotische Wandmalereien in der Kapelle der Hl. Dreifaltigkeit des ehemaligen Augustinerklosters des Hl. Hieronymus im mittelalterlichen Sankt Veit am Pflaum (heutiges Rijeka in Kroatien).” In *MENS ACRIS IN CORPORE COMMODO. Zbornik povodom sedamdesetog rođendana Ivana Matejčića / Festschrift in Honour of the 70th Birthday of Ivan Matejčić*, edited by Marijan Bradanović, Miljenko Jurković, 335–347. Zagreb–Motovun, 2021.
- Caprin, Giuseppe. *Istria nobilissima*. Vol. 2. Trieste, 1907.
- Ciković, Daniel. „Srebrna pozlaćena pala iz krčke Katedrale.” Master's thesis, University of Rijeka, 2011.

- Ciković, Daniel. "Liturgijska oprema kaptolskih crkava otoka Krka u zapisniku pastoralne vizitacije biskupa Stefana Davida iz 1685. godine." PhD diss., University of Zadar, 2018.
- Čop, Milivoj. *Povijest Hreljina*. Bakar, 2009.
- Ekl, Vanda. "Ranogotičko raspelo u Rijeci." *Starohrvatska prosvjeta* 8/9 (1963): 221–231.
- Fučić, Branko. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1982.
- Gigante, Riccardo. "Di alcuni antichi capi di oreficeria conservati a Fiume e nei dintorni." *Bulletino delle deputazione Fiumana di storia patria* 1 (1910): 129–132.
- Gigante, Silvino. *I libri del cancelliere*, Vol. 1: *Cancelliere Antonio di Francesco de Reno*. Fiume: Publica per cura della Deputazione di storia patria, 1912.
- Gigante, Silvino. "I libri del cancelliere." *Fiume. Rivista della Società di Studi Fiumani* 9. (1931): 3–143.
- Jerman, Mateja. "Liturgijski predmeti od plemenitih metala na području Vinodola." In *Czriquenicza 1412: Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina*, edited by Nina Kudiš, 113–128. Crikvenica, 2012.
- Jerman, Mateja. "Relikvijar svete Ursule." In *Czriquenicza 1412 – umjetnost u doba pavlina*, edited by Nina Kudiš, 186–188. Crikvenica, 2012.
- Jerman, Mateja. "Liturgijski predmeti od plemenitih metala od 1400. do 1800. godine na područje nekadašnje Pulske biskupije." PhD diss., University of Zadar, 2021.
- Karbić, Marija. "Kapetan Jakov Raunacher i drugi naseljenici iz njemačkih zemalja u Rijeci sredinom 15. Stoljeća." *Godišnjak njemačke zajednice–DG Jahrbuch XXI* (2014): 25–34.
- Kniewald, Dragutin. "Naše gotičke pokaznice." *Croatia Sacra* 11/12 (1936): 87–111.
- Koprčina, Arijana. "Barbara Frankapan i zlatarske narudžbe oko 1500. Godine." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 37 (2013): 61–72.
- Koprčina, Arijana. *Zlatarstvo u Zagrebu 1450. – 1550.: liturgijski predmeti i nakit*. Zagreb: Školska knjiga, Muzej za umjetnost i obrt, 2021.
- Kovačević, Marijana. "Nekoliko priloga gotičkom zlatarstvu vinodolskoga kraja." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 29 (2005): 17–28.
- Kovačević, Marijana. "Umjetnička obrada plemenitih metala u 14. stoljeću u Zadru." PhD diss., University of Zagreb, 2010.
- Lentić, Ivo. "Zlatar XV stoljeća – Martin Živković iz Senja." *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 52 (1982): 35–47.
- Lentić, Ivo. "Zlatarstvo." And "Zlatarstvo (katalog)." In *Zlatno doba Dubrovnika*, exhibition catalog, edited by Vladimir Marković, Margarita Šimat, Ivana Čukman Nikolić, 229–270, 368–389. Zagreb: MTM, 1987.
- Lentić, Ivo. "Zlatarski predmeti XV i XVI stoljeća iz riznice Senjske Katedrale." *Senjski zbornik* 17 (1990): 113–124.
- Lentić, Ivo. "Predmeti zlatarstva u Vinodolskom kraju." In *Prošlost i baština Vinodola*, edited by Jasna Tomičić, 89–96, 139–146. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1988.
- Ludwig, Gustave and Pompeo Molmenti and Vittore Carpaccio. *Vittore Carpaccio. La Vita e le Opere*. Milano, 1906.
- Ljubić, Šime. "Marina Sanuda odnošaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom." *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 6 (1863): 161–476.
- Ljubić, Šime. "Mletačko vladanje na Rēci." *Izvjestje o kraljevskom višem gimnaziju u Rēci koncem godine školske 1864/5* (1865): 3–14.
- Matejčić, Radmila. "Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri, Rašporski kapetanat." In *Buzet, Povijesni razvoj i problemi revitalizacije Starog grada, I. dio: Postojeće stanje*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1982.
- Matejčić, Radmila. "Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri (Rašporski Kapetanat)." *Buzetski zbornik* 24 (1998): 19–48.
- Mihalik, Alessandro. "Il calice ungherese della Cattedrale di Monza." *Corvina* 17–18. (1929): 89–109.
- Nürnberger Künstlerlexikon, Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, Band 2 (H–Pe). München, 2007.
- Peršić, Mirjana. "Crkvena umjetnost u Buzetu." *Buzetski zbornik* 7–8 (1984): 191–201.
- Pintarić, Mario and Damir Tulić. "Prilog poznavanju kasnogotičke skulpture u Rijeci: prijedlog za Leonarda Thannera i nepoznata grupa Oplakivanje Krista." *Ars Adriatica* 8 (2018): 61–80.
- Santangelo, Antonio. *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, V., Rim: Provincia di Pola, 1935.
- Sanudo, Marino. *I diarii di Marino Sanudo*, tomo IX. Venezia, 1883.
- Spiazzi, Anna Maria and Valeria Poletto. "Note a margine all'oreficeria in area adriatica in età gotica e rinascimentale." In *Histria: opere d'arte restaurate da Paolo Veneziano a Tiepolo*, edited by F. Castellani, 55–68. Milano, 2005.
- Szabo, Gjur. "Monstrance i kadicione u našim crkvama." *Narodna starina* 3 (1922): 244–246.
- Šarić Žic, Ivana. *Zlatni trag*. Rijeka: Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, 2012.
- Zjačić, Mirko. "Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436/1461)." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 3 (1956): 5–343.
- Zjačić, Mirko. "Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436/1461) II." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 4 (1957): 85–225.
- Zjačić, Mirko. "Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436/1461) III." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 5 (1959): 255–459.

INTERNET SOURCES

- Bistrović, Željko. „Zidne slike u svodu kapele sv. Trojstva, Rijeka“, skeda na internetskim stranicama projekta *Et tibi dabo*, <https://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/slikarstvo/zidne-slike-u-svodu-kapele-sv-trojstva-rijeka/>, (17. 10. 2024.)
- Jerman, Mateja. „Relikvijar sv. Ursule“, skeda na internetskim stranicama projekta *Mramor, pigmenti, zlato i svila: luksuzne umjetnine barokne Rijeke*, https://baroknarijeka.uniri.hr/?page_id=545 (17. 10. 2024.)
- „Chalice, Southeastern European, 1462“ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/170021137>, (7. 10. 2024.)

ARCHIVAL SOURCES

- Državni arhiv u Rijeci, HR–DARI–1364, fond Radmile Matejčić

SUMMARY

In Search of 15th– and 16th–Century Local Goldsmith Workshops — Several Examples of Goldsmithing from the Northern Adriatic

Based on archival records from the notary book of the Rijeka scribe Anton de Reno of Modena, which names four goldsmiths, the author identifies several objects of goldsmithing within the preserved and documented North Adriatic Gothic production that may be of local origin. Most notably, a monstrance from Buzet stands out, inscribed with the name of the Rijeka goldsmith Ioanne de Flumine. Its architectural design is comparable to that of a lost monstrance from Završje, which features engraved figures characteristic of the Carinthian-influenced “soft style” around 1450. The study also refers to two monstrances from Kastav and Hreljin — the latter, with its architectural typology, dragon-head motifs, and *Knitterstil* forms, suggesting artistic influences from the Rhineland. Two chalices are also examined: one from Veprinac, decorated with filigree, and another from Omišalj, featuring a cast figure of St. Catherine. Central European iconographic patterns appear as well in the depiction of St. Sebastian bound to a withered tree on a lost crucifix from Lovran. The work concludes with an analysis of two reliquary busts of a saint, preserved in Hreljin and in the Church of the Assumption of Mary in Rijeka, which are associated with a newly discovered wooden reliquary of the same type found in the Kastav parish office. These goldsmithing works, exhibiting Central European characteristics, align with the stylistic tendencies of other contemporary artistic production in Rijeka and its surroundings — such as the wall paintings in the vault of the Holy Trinity Chapel in the Monastery of St. Jerome, Leonard Thanner’s *Vesperbild* in the Church of the Assumption of Mary in Rijeka, the Raunacher and Rauber tombstones in the Monastery of St. Jerome, and numerous wall paintings from the Kastav painting workshops.

ŽELJKO BISTROVIĆ (Rijeka, 1972.) je konzervator i istraživač specijaliziran za srednjovjekovno zidno slikarstvo, s dugogodišnjim iskustvom u zaštiti kulturne baštine Istre i Hrvatskog primorja. Od 2003. radi u Konzervatorskom odjelu (Pula, potom Rijeka). Autor je tri knjige i brojnih znanstvenih radova o sakralnoj baštini, suradnik na dokumentarnim emisijama HRT-a i kreator muzeoloških koncepata. Aktivno radi na popularizaciji baštine kroz predavanja, izložbe i javne projekte.

ŽELJKO BISTROVIĆ (Rijeka, 1972) is a conservator and researcher specializing in medieval wall painting, with extensive experience in the preservation of the cultural heritage of Istria and the Croatian Littoral. Since 2003, he has worked at the Conservation Department (first in Pula, later in Rijeka). He is the author of three books and numerous scholarly articles on sacral heritage, a contributor to documentary programs produced by Croatian Radiotelevision (HRT), and the creator of museological concepts. He is actively engaged in the popularization of heritage through lectures, exhibitions, and public projects.